

Funded by
the European Union

**Макала: Кыргызстандагы жогорку билимдин көйгөйлөрү: көйгөйлөр
жана саясий кесепеттери**

Бишкек, 2025-жылдын июну

Авторлору:

- Мирлан Чыныбаев, Кыргыз мамлекеттик техникалык университети, Бишкек, Кыргызстан
- Нурлан Омуров, Ош мамлекеттик университети, Бишкек, Кыргызстан
- Гульнара Исаева, Эразмус+ улуттук офиси, Бишкек, Кыргызстан
- Рита Исмаилова, Компьютердик инженерия кафедрасы, Кыргыз-Түрк «Манас» университети, Бишкек, Кыргызстан
- Светлана Сирмбард, Адам университети, Бишкек, Кыргызстан
- Амангелди Жумадилов, Салымбеков университети, Бишкек, Кыргызстан

Бул документ авторлордун көз карашын гана чагылдырат жана Европалык Биримдиктин же Европалык Билим берүү жана маданият боюнча аткаруучу агенттигинин (EACEA) көз карашын билдирбейт. Европалык Комиссия бул материалдын максатсыз колдонулушу үчүн жоопкерчилик тартпайт.

Funded by
the European Union

Мазмуну

Киришүү	3
Башкаруу жана структура жаатындагы системалык көйгөйлөр	4
Каржы кыйынчылыктары жана чектелген ресурстар	6
Билим берүүнүн сапаты жана актуалдуулугу маселелери.....	8
Билим алууга жеткиликтүүлүк жана теңдик маселелери	10
Акыркы реформалар жана жетишкендиктер	11
Саясаттык натыйжалар жана сунуштар	14
Жыйынтык.....	19

Funded by
the European Union

Киришүү

Акыркы жылдары Кыргызстан жогорку билим берүү системасын бекемдөөнү жана трансформациялоону чоң жетишкендиктер менен өткөрдү. Азыркы учурда өлкөдө 89 жогорку окуу жайында, анын ичинде мамлекеттик жана жеке университеттерде, 220 000ден ашык студент окуйт. Мындан тышкары, орто кесиптик билим берүү системасында 120 000ден ашык студент бар. Бул өсүштүн маанилүү аспектиси - сектордун өсүп жаткан эл аралык деңгээлде интеграцияланышы: бүгүнкү күндө Кыргызстанда коңшу жана андан да алыскы өлкөлөрдөн келген 55 000ден ашуун чет элдик студенттер билим алууда.

Өкмөт жогорку кесиптик билим берүүнү “Университет 4.0” модели боюнча өзгөртүү Концепциясы жана Жол картасын ишке ашырууну көздөгөн амбициялуу программаны кабыл алды. Бул реформанын алкагында он эки ири университетке атайын статус берилди, алар кеңейтилген автономияга ээ болуп, дүйнөлүк билим берүү рыногунда натыйжалуу атаандаша ала турган болду. Бул демилге азырынча көрүнүктүү натыйжаларды берди: атайын статус алган университеттер алгач ирет белгилүү эл аралык рейтингдерге киргизилди.

2023-жылы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети (КМТУ) жана Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы (КММА) QS Asia University Rankings рейтингине кирип, 856 университеттин ичинен 351–400 орунду ээледі. Ошол эле учурда Ош мамлекеттик университети Евразия билим берүү мейкиндигинин рейтингинде лидери катары көрсөтүлдү. КМТУ 2024-жылдын QS Central Asia Rankings рейтингинде 19-орунга чыкты, ал эми Кыргыз улуттук агрардык университети (КУАУ) айыл чарба илимдери жаатындагы мыкты окуу жайлардын бири катары IAAR Eurasian University Ranking рейтингі боюнча таанылды.

2025-жылдын QS Asia University Rankings рейтингі кыргызстандык алты университетти камтыды: Кыргыз улуттук университети (381-орун), КМТУ (381-орун), Ош мамлекеттик университети (260-орун), Кыргыз-Түрк «Манас» университети (230-орун), Кыргыз-Орус Славян университети (333-орун) жана Борбор Азиядагы Америкалык университет (260-орун).

Жаңы институттук демилгелер жана стратегиялык өнөктөштүктөр мындан ары да прогрессти камсыз кылууда. 2024-жылы улуттук университеттер рейтингинин башталышы ички сапатты баалоо багытындагы маанилүү кадам болуп саналат. Ошондой эле Москва мамлекеттик университетинин филиалы ОшМУда, Балтика федералдык университетинин өкүлчүлүгү Кыргыз мамлекеттик университетинде (И. Арабаев атындагы) жана Жогорку экономика мектебинин (Россия) филиалы Финанс министрлигинин окуу борборунда ачылды.

Өлкө боюнча инновациялык борборлор жана илимий лабораториялар ачылууда. КМТУда Кытайдын колдоосу менен Lu Ban мастерскаялары, туруктуу курулуш материалдары жана текстиль лабораториясы, ошондой эле колдонмо жасалма интеллект жана киберкоопсуздук жаатындагы алдыңкы тажрыйба борбору ишке киргизилди. КУУда атайын жасалма интеллект изилдөө борбору түзүлдү. ОшМУда жаштар үчүн “Kelechek Muun HUB” робототехника борбору ачылды.

**Funded by
the European Union**

Студенттердин жакшылыгын колдоо максатында төрт университетте бала бакчалар ачылды. КУАУда IN VITRO лабораториясы иштеп баштады, ошондой эле Түштүк Корея менен биргеликте жашылча уруктарын өндүрүү инфраструктурасын өнүктүрүү боюнча 3,5 млн АКШ долларлык долбоор ишке ашырылууда.

Физикалык инфраструктурага инвестициялар уланууда. КММАда беш кабаттуу клиникалык окутуу-тренинг борбору курулду, Баткенде жаңы университет клиникасы ачылды. Жалал-Абад мамлекеттик университетинде жаңы окуу корпусу курулду, Ысык-Көл мамлекеттик университетинде Пакистан компаниясы менен 1 млн долларлык келишимдин алкагында жаңы медициналык факультет ишке киргизилди.

Мыйзам чыгаруу деңгээлинде 2024-жылдын июлунда технопарк жөнүндөгү жаңы мыйзам кабыл алынып, университет кампустарында инновацияларды колдоого багытталды. Эл аралык Банктын колдоосу менен 25 млн долларлык «Жогорку билим берүүдөгү сапат жана инновациялар» масштабдуу долбоору ратификацияланды. Долбоордун максаты — колдонмо изилдөөлөрдү өнүктүрүү, инновациялар жана алдыңкы тажрыйба борборлору менен изилдөө хабдарын түзүү.

Акырында, билимге жеткиликтүүлүктү кеңейтүү жана жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзүү боюнча ири демилгелер жүзөгө ашырылууда. Билим берүү жана илим министрлиги 2024–2025-жылдарга «Эл Үмүтү» стипендиялык программаны колдоо үчүн Президент фондунан 86 млн сомдон ашык каражат алды. Кошумча мамлекеттик бюджеттен студенттик стартаптарды каржылоо үчүн 10 млн сом бөлүндү.

Бул аракеттердин жыйындысы Кыргызстанды заманбап, атаандаштыкка жөндөмдүү жана инклюзивдүү жогорку билим берүү системасын курууга багытталгандыгын, ал улуттук өнүгүүгө жана эл аралык интеграцияга салым кошо тургандыгын көрсөтөт.

Башкаруу жана структура жаатындагы системалык көйгөйлөр

Кыргызстандын жогорку билим берүү системасы постсоветтик мурастын таасири менен, ошондой эле ылдам, бирок координациясыз кеңейүү натыйжасында бир катар системалык көйгөйлөргө туш болууда. Негизги чакырыктар катары башкаруунун фрагментациясы жана жогорку окуу жайларынын чектелген автономиясы белгиленет. Совет доорунда университеттер дээрлик автономияга ээ болбогон: окуу планын жана даража берүү системасын борборлоштурулган башкаруу көзөмөлдөгөн, ал эми илимий изилдөөлөр өзүнчө академиялык институттарда жүргүзүлгөн files.eric.ed.gov. Кыргызстандын көз карандысыздык алгандан кийин жаңы мекемелердин саны (мамлекеттик жана жеке) кескин көбөйүп, башкаруунун жана стандарттардын биримдиги жоголуп, 1990-жылдары көп тилдүү окутуу жана параллелдүү даража системалары пайда болгон files.eric.ed.gov. 2011-жылы гана өкмөттүк токтомо менен бардык жогорку окуу жайларда эки баскычтуу структура (бакалавриат/магистратура) жана кредиттик системасы киргизилип, Болон процессине интеграциялоого жол ачылган files.eric.ed.gov. Бирок стандартизациядагы прогреске карабастан, саясатынын ишке ашуусу аймактар боюнча бирдей эмес. Жогорку билим берүүнү башкарууга азыркыга чейин бир нече министрлик жана ведомстволор катышат (мисалы, айрым адистештирилген институттар тармактык министрликтерге баш ийет), бул борборлоштурулган пландоону жана сапатты көзөмөлдөөнү кыйындатат. Университеттик башкаруу акырындык менен советтик борборлоштуруудан институттук автономияга өтүп жатат. 2022-жылы кабыл алынган Билим берүү жөнүндө мыйзамга кирген өзгөртүүлөр

Funded by
the European Union

университеттердин академиялык эркиндигин кеңейтти: окуу планынын 90% университет тарабынан өз алдынча түзүлүшү мүмкүн, 10% милдеттүү бөлүгү менен erasmusplus.kg. Бирок башкаруу жана каржылык автономия практикада чектелүү бойдон калууда. Университеттер көп учурда атаандаштыкка ылайыктуу айлык акы төлөй албай же ресурстарды эркин кайра бөлүштүрө албайт, бул ийкемдүүлүккө жана инновацияга тоскоолдук кылат.

Коррупция жана сапатты камсыздоодогу кемчиликтер - дагы бир системалык көйгөй, ишенимди жана эффективдүүлүктү жоготуп жатат. 2002-жылы жогорку окуу жайларга кабыл алуу үчүн өлкө боюнча тесттик система (OPT) киргизилген, бул тууганчылык жана паракорчулуктун кеңири тараганын жоюу максатында болгон files.eric.ed.gov. Эл аралык донорлор тарабынан колдоого алынган бул реформа талапкерлерди сапаттуу тандоону жакшыртты. Бирок баа берүү жана диплом берүү сыяктуу башка тармактарда коррупция сакталып келет. Бир отчетто «билим берүү баалуулугун жоготуп, диплом алуу гана болуп калды» деп белгиленген. Башкача айтканда, көпчүлүк студенттер жана алардын үй-бүлөлөрү дипломду компетенттүүлүктү тастыктаган документ катары эмес, сатып алууга болуучу кагаз катары карашат - бул “диплом оорусу” деп аталган феномендин көрүнүшү. Сапатты жогорулатуу максатында көз карандысыз аккредитация системасы жана Улуттук аккредитация кеңеши түзүлгөн, анда бир катар көз карандысыз, анын ичинде эл аралык агенттиктер катышат documents1.worldbank.org. Бирок баштапкы баскычта вуздардын болжол менен 20% гана катуу талаптарга жооп берген documents1.worldbank.org, ал эми аккредитациянын жыйынтыгы боюнча санкциялар (мисалы, алсыз мекемелерди жабуу же бириктирүү) этияттык менен колдонулууда. Окуу жайлардын саны өсүүдө: 2010-жылы 54 болсо, бүгүнкү күндө 78ге жетти, негизинен жеке сектордун эсебинен erasmusplus.kg жана adb.org, бул консолидация чараларынын натыйжасыздыгын көрсөтөт. Контролдук органдардын мүмкүнчүлүктөрүн күчөтүү зарыл, анткени аккредитация төмөн сапаттагы «гараж» университеттерин жок кылууга чыныгы курал болушу керек.

Системалык чакырыктар саясатты пландоо жана маалымат системалары жаатына да тиешелүү. Жакынкы мезгилге чейин реформалар көбүнчө долбоордук жана донорлорго көз каранды болуп, бөлүкчөлүк өзгөрүүлөргө алып келген. 2012–2020-жылдардагы билим берүү өнүгүү стратегиясы каржылоо жана башкарууну оптималдаштырууга багытталган комплекстүү көз карашты түзүү аракети болду eeas.europa.eu. Андан кийин 2021–2040-жылдарга багытталган билим берүүнү өнүктүрүү программасы кабыл алынып, модернизация жана санариптештирүүгө көңүл бурулду. Бирок маалыматка негизделген чечим кабыл алууда көйгөйлөр сакталууда: билим берүү маалымат системалары жана бүтүрүүчүлөрдү көзөмөлдөө системалары өнүкпөй келет. 2024-жылы Эл аралык банк тарабынан иштелип чыккан «Жогорку билим берүүдөгү сапат жана инновациялар» долбоору студенттерди көзөмөлдөө жана каржыланган иш-чараларда катуу коррупцияга каршы стандарттарды киргизүү багытында түзүлдү worldbank.org. Бул мониторинг жана отчеттуулукту күчөтүү зарылдыгын таанууну көрсөтөт.

Мындан сырткары, жогорку билимге улуттук стратегиялык документтерде жетиштүү көңүл бурулбай жатат. 2021–2040-жылдарга багытталган билим берүү өнүктүрүү программасы жана санариптештирүү, илим, инновация жаатындагы сектордук стратегиялар кабыл алынганына карабастан, жогорку билим көбүнчө беткей каралат, так максаттар, көрсөткүчтөр жана ишке ашыруу механизмдери жок. Жалпы билим берүүгө салыштырмалуу жогорку билим берүү секторунун студенттерди камтуусу,

Funded by
the European Union

бүтүрүүчүлөрдүн эмгекке орношушу, илимий активдүүлүгү же эл аралык атаандаштык жөндөмдүүлүгү боюнча так сандык критерийлери жок.

Мындай абал натыйжалуу пландоо, ресурстарды бөлүштүрүү жана прогрессти баалоого тоскоолдук кылат. Жогорку билим берүүгө толук багытталган өз алдынча саясий документтердин жоктугу жана билим берүү министрлиги, каржы министрлиги, эмгек министрлиги жана башка негизги ведомстволордун ортосундагы алсыз координация реформаларга системалуу мамиле жасоого тоскоол болот. Жогорку билим менен адам капиталынын өнүгүүсү, санариптик экономика жана инновация боюнча стратегиялардын байланышы алсыз же декларативдүү бойдон калууда.

Бул жагдайда 2030-жылга чейин жогорку билим берүүнү өнүктүрүү боюнча өзүнчө стратегия (же жол картасы) иштелип чыгып, улуттук жана эл аралык максаттар менен (мисалы, Туруктуу өнүгүү максаттары, Болон процесс, ЕБнын туруктуу өнүгүү приоритеттери) шайкеш келтирилүүсү сунушталат. Анда так приоритеттер, көрсөткүчтөр, ишке ашыруу этаптары жана баалоо механизмдери камтылышы керек. Бул жогорку билим берүүнү социалдык-экономикалык өнүгүүнүн кыймылдаткычы катары бекемдөөгө жана учурдагы саясий бөлүкчөлүктү жоюуга мүмкүндүк берет.

2025-жылдын жайында билим берүү жана илим министрлиги бөлүнүп, институттук фрагментация жана башкаруу татаалдыгын күчөттү. Натыйжада эки өзүнчө министрлик түзүлдү:

- Кыргыз Республикасынын агартуу министрлиги - балдар бакчасы, мектеп жана кесиптик билим берүүнүн алгачкы баскычтары үчүн жооптуу;
- Кыргыз Республикасынын жогорку билим берүү, илим жана инновациялар министрлиги - университеттик билим берүү, илимий изилдөөлөр жана интеллектуалдык менчик үчүн жооптуу.

Реформа башкарууну натыйжалуу кылуу жана илим менен жогорку билим берүүнүн өнүгүүсүнө көңүл бурууну күчөтүү максатын койсо да, ушул отчеттун даярдалыш мезгилине карата жаңы министрликтердин ортосундагы координация механизмдери так аныктала элек. Көчүү процессинде кадрдык өзгөрүүлөр, функциялардын кайталанышы жана айрым билим берүү мекемелеринин институттук көз карандылыгында белгисиздиктер болуп жатат. Бул, өзгөчө мугалим даярдоо, билим берүүнү санариптештирүү жана мектеп бүтүрүүчүлөрдүн кесип тандоосу сыяктуу баштапкы тармактарда саясаттын шайкешсиздигине коркунуч туудурат.

Институттук фрагментациянын кесепеттерин болтурбоо үчүн мүмкүн болушунча ыкчам арада ведомстволор аралык кызматташуу протоколдору бекитилип, жоопкерчилик аймактары так бөлүнүп, эки министрликтин ортосунда пландоо жана бюджеттөө процессин интеграциялоо боюнча иш-чаралар жүргүзүлүшү зарыл.

Каржы кыйынчылыктары жана чектелген ресурстар

Кыргыз Республикасы мамлекеттик чыгымдардын бир бөлүгүн билим берүүгө (жалпы мамлекеттик чыгымдардын болжол менен 20%) бөлүп жатканына карабастан documents1.worldbank.org, жогорку билим берүү финансылык чектөөлөрдү баштан кечирүүдө. Бир студентке эсептелген мамлекеттик каржылоо төмөн деңгээлде болуп, окуу

Funded by
the European Union

жайлар өз бюджетин төлөмдүү студенттердин массалык кабыл алуу эсебинен толуктоого мажбур. Айрым булактарда белгиленгендей, дээрлик он студенттен тогузу контракттык негизде окушат, ал тургай мамлекеттик университеттерде да erasmusplus.kg. Мамлекеттик гранттар (бюджеттик орундар) чектелүү - мисалы, 2023-жылы болгону 6000 жаңы грант берилген erasmusplus.kg. Мындай каржылоо модели адилеттүүлүк маселесин жаратат: негизинен билим алууну уланта ала тургандар гана төлөй алган студенттер болуп калууда. Бул окуу жайларды сапатка эмес, төлөмдүү студенттердин санына көбүрөөк көңүл бурууга мажбур кылат. Экөө көз каранды кабыл алуу практикасы пайда болгон: жогорку балл алган аз сандагы талапкерлер акысыз окуса, негизги масса төлөм менен окуйт. Мындай система жашоо үчүн зарыл каражаттарды камсыз кылганы менен, кабыл алуунун стандарттарынын төмөндөшүнө жана академиялык меритократиянын алсызданышына алып келиши мүмкүн.

Жеке каржылоого көз карандуулук инфраструктурага жана илимий изилдөөлөргө инвестициялардын аздыгын күчөтөт. Университеттердин көбү эскириген имараттар жана чектелген лабораториялык жабдуулар менен иштеп жатат erasmusplus.kg. Студенттердин санынын өсүшүнө карабай жатаканалар, китепканалар жана IT-инфраструктура жетишсиз. Көп кампустар заманбап технологиялардын өнүгүү темпине жооп бербеген материалдык-техникалык базаны талап кылат erasmusplus.kg. Бюджеттин чектелүүсү мугалимдердин айлыктарынын төмөн болушуна алып келип, аларды бир нече окуу жайда иштөөгө же кошумча киреше издөөгө мажбур кылат. Бул окутуунун жана илимий ишмердүүлүктүн сапатына терс таасирин тийгизет. “Мээ качуусу” көйгөйү олуттуу бойдон калууда: атаандаштыкка жарамдуу айлык жана изилдөөлөрдү каржылоо жоктугунан илимпоздор чет өлкөгө кетүүдө же академиялык чөйрөдөн чыгып кетүүдө. Мисалы, Кыргызстандын илимге жана изилдөөлөргө мамлекеттик чыгымдары ИДПнын болгону 0,08% түзүп, өтө төмөн көрсөткүч болуп эсептелет erasmusplus.kg. Бул башка өнүгүп келе жаткан өлкөлөргө салыштырмалуу да аз, жана университеттер жаңы билим өндүрүү үчүн ресурстардан дээрлик ажырап калды. Хроникалык каржылоо жетишсиздиги кыргыз университеттеринин глобалдык рейтингдерде жана илимий көрсөткүчтөрдө алсыз болушуна алып келди. (Айта кетүүчү жагдай - жакында эле Кыргызстандын беш университети QS World University Rankings рейтингине кирди, бирок эң төмөнкү категорияларда 24.kg, бул эл аралык атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү жогорулатуу үчүн дагы көп аракет керектигин көрсөтөт.)

Каржыны натыйжасыз башкаруу көйгөйлөрдү күчөтүп жатат. Билим берүүгө мамлекеттик чыгымдардын 20%га жакынын бөлүнүшүнө карабастан, жогорку билим берүү каржылоо жагынан жетишсиз бойдон калууда. Бир студентке мамлекеттик чыгымдар аз жана университеттер негизинен контракттык окууга көз каранды — студенттердин 90%дан көбү акы төлөшөт. Мындай модель аз камсыз болгон же айыл аймактардан келген таланттуу студенттердин мүмкүнчүлүгүн чектеп, окуу жайларды санга эмес, сапатка эмес багыттанууга түрткү берет. Мугалимдердин төмөн айлыгы кадрлардын сыртка агылышына себепчи болсо, эскирген инфраструктура окуу жана илимий ишмердүүлүктү кыйындатууда. Илимий изилдөөлөргө инвестициялар абдан чектелген — болгону ИДПнын 0,08%, ал регионалдык жана дүйнөлүк стандарттардан кыйла төмөн. Натыйжада кыргыз университеттери тарыхый түрдө эл аралык рейтингдерде жана илимий продукциянын көлөмүндө артта калды, бирок 2025-жылы алты университет QS Asia University Rankings рейтингине биринчи жолу кирди. Тарыхый болуп калган программалык каржылоо системасы жана борборлоштурулган көзөмөл окуу жайларга стратегиялык муктаждыктарга каражаттарды кайра бөлүштүрүү мүмкүнчүлүгүн чектеген (мисалы, компьютердик класстарды жаңылоо же тармактан практик-лекторлорду тартуу). 2013–2015-жылдардагы Евробиримдиктин каржылык колдоосу менен Билим берүү жана илим министрлиги программалык-целевое бюджеттөө жана эл аралык эсеп берүү стандарттарын киргизүүгө

Билим берүүнүн сапаты жана актуалдуулугу маселелери

Окутуучулар курамын жана педагогиканы өнүктүрүү да камкордукка муктаж. Кыргызстандагы университеттердин окутуучулары негизинен курагы улуу жана квалификациясы ар түрдүү. Азыркы учурда болжол менен 15 000 окутуучунун ичинен дээрлик 1100ү илим доктору даражасына ээ, ал эми 12 000и илимдин кандидаты (PhDге окшош) erasmusplus.kg. Көпчүлүк улук мугалимдер ондогон жылдар мурун даярдалган жана заманбап окутуу же изилдөө ыкмалары боюнча жетиштүү тажрыйбага ээ болбошу мүмкүн. Жаш окутуучуларга жетектөөчүлүк жетишсиз, көп учурда алар бир нече жумушту айкалыштырышы керек. Окутуу методдору негизинен лекция жана жаттоодон ашпайт, интерактивдүү, студентке багытталган окутуу аз колдонулат. Окутуучулардын инновацияларга кабылуусу төмөн болуп, бул билим берүүнүн сапатына терс таасирин

Funded by
the European Union

тийгизет erasmusplus.kg. Бир нече элиталык университеттерден башка көпчүлүк окуу жайларда санариптик куралдар же долбоордук окуу чектелүү колдонулат. COVID-19 пандемиясы онлайн окутууга шашылыш өтүүнү шарттады, ал эми 2040-жылга чейинки билим берүү өнүгүү стратегиясы мугалимдердин санариптик көндүмдөрүнө басым жасайт education-profiles.org. Бирок окутуучулардын кесиптик өнүгүүсү институционалдык деңгээлде туруктуу камсыздалган эмес. Кыргызстанда профессорлордун квалификациясын жогорулатуу үчүн (мисалы, мезгил-мезгили менен окутуу же сертификаттоо) катаал талаптар жок, бирок айрым университеттер азыр донорлор каржылаган долбоорлордун алкагында педагогика жана англис тили боюнча окутууларды өткөрүүдө.

Тергөөчү система жана академиялык стандарттарга шайкештик дагы көйгөй болуп турат. Мурда айтылгандай, өлкөдө көз карандысыз аккредитациялык агенттиктер иштей баштаган, 2019-жылга чейин бир нече уюмдар (Кыргыз аккредитация агенттиги жана эл аралык структуралар) программаларды эксперттик баалоо өткөргөн files.eric.ed.gov/files.eric.ed.gov. Программалардын аккредитацияланган саны жыл сайын өсүүдө bio-conferences.org, бул теориялык жактан сапатты жогорулатууга шарт түзөт. Бирок аккредитация анын кемчиликтерин жоюу менен гана мааниге ээ. Тергөөчү системасы дагы өнүгүү этапында: айрым аккредитациялар формалдуу мүнөздө болуп, агенттиктер окуу жайлардын өздөрү тарабынан каржыланат деген кооптонуу бар erasmusplus.kg. Аккредитациянын көз карандысыздыгын жана катуулугун бекемдөө өтө маанилүү. Мамлекет көзөмөлдү күчөтүүнү пландоодо — мисалы, университеттерди баалоо жана аларды эл аралык рейтингдерге даярдоо үчүн улуттук университет рейтинг системасы түзүлгөн erasmusplus.kg. Дүйнөлүк банктын жаңы долбоору да билим берүүнүн сапатын жогорулатып, студенттердин окуудагы жетишкендиктери жана бүтүрүүчүлөрдүн жумушка орношуу көрсөткүчтөрүн көзөмөлдөө системасын түзүүгө багытталган worldbank.org. Бул чаралар студенттердин саны же сааттары сыяктуу киргизүү көрсөткүчтөрүнөн окуунун натыйжаларына (окуу жетишкендиктери, эмгек рыногуна интеграция) өтүүгө жардам берет.

Акырында, университеттердин илимий-изилдөө жана инновациялык потенциалы өтө чектелгендиктен, бул жогорку билим берүүнүн сапатына жана кадыр-баркына терс таасирин тийгизет. Совет системасында негизги илимий иш академия институттарында жүргүзүлүп, университеттерден бөлүнгөн. Эгемендиктен кийин бул практика бир бөлүккө сакталып, университеттер негизинен окуу функциясын гана аткарышкан. Илимди университеттерге интеграциялоо жай жүрүүдө - жакында жети илимий институт университеттерге кошулган жана башка уюмдар менен кызматташтык келишимдери түзүлгөн erasmusplus.kg. Илимдери финансылуулуктан өтө төмөн болушу (жалпы ИДПнын 0,08%) жабдуу эскирип, илимий долбоорлордун саны азайганына алып келди. Окутуучулар изилдөөлөргө кызыкчылык көрсөткөн стимулдарга ээ эмес: окутуу үчүн айлык төмөн, гранттар сейрек кездешет. Натыйжада Кыргызстандагы илимий макалалар жана патенттердин саны региондо эң төмөндөгү бири. Бул чынжырдуу жагдайды жаратып, илимий активдүүлүк магистратура менен аспирантуранын сапатын төмөндөтүп, университеттердин педагогикалык инновацияларга жөндөмдүүлүгүн чектейт. Бул кырдаалды жеңүү үчүн мамлекет жана донорлор артыкчылыктуу тармактарда колдонмо изилдөөлөрдү жана инновацияларды колдоого башташты. Жаңы Академиялык инновациялар фонду университеттерге өнөр жай, климат илимдери жана аял илимпоздордун катышуусуна басым жасаган изилдөөлөр үчүн сынактын негизинде гранттар берет worldbank.org. Айрым университеттер студенттик инновацияларды колдоо жана ишкерлер менен байланышты өнүктүрүү максатында стартап-борборлорду жана бизнес-инкубаторлорду ачты erasmusplus.kg. Убакыттын өтүшү менен бул демилгелер

Funded by
the European Union

илимий изилдөөлөрдү жана инновацияларды жогорку билим берүүнүн маанилүү бөлүгү кылып, жалпы сапатты жана экономика талаптарына шайкештигин жакшыртат.

Билим алууга жеткиликтүүлүк жана тендик маселелери

Кыргызстан жогорку билим алууга жеткиликтүүлүктө социалдык-экономикалык, географиялык жана демографиялык теңсиздикти чагылдырган олуттуу айырмачылыктарга туш болууда. Акыркы жылдары жогорку билим берүү деңгээли 55-56% тегерегине жетти theglobaleconomy.com. Бул көрсөткүч жаштардын жарымынан көбү жогорку окуу жайларга тапшырып жатканын билдирет. Бирок бул өсүш билим алуудан сыртта калган жаштарды көмүскөдө калтырат. Жогорку билим алууга жетүүнү аныктаган негизги фактор – бул социалдык-экономикалык абал. 2018-жылы жүргүзүлгөн талдоого ылайык, Кыргызстандагы жаштардын (25-35 жаштагылар) болгону 36% орточо жогорку билимге ээ болгон, ал эми калктын эң жакыр 40% арасында бул көрсөткүч кыйла төмөн болгон unescap.orgunescap.org. Эң осал топ – бул этностук азчылыктардан чыккан, жакыр үй-бүлөлөрдөгү жаш жигиттер: алардын болгону 14% жогорку билимди аяктаган unescap.org. Ошол эле учурда шаардык же бай үй-бүлөлөрдөн чыккан жаштардын жогорку билимди аяктоо көрсөткүчү бир топ жогору. Бул маалыматтар көптөгөн жөндөмдүү студенттер үчүн финансылык тоскоолдуктар жана мүмкүнчүлүктөрдүн тартыштыгы жогорку билим алууга жолтоо болуп жатканын көрсөтөт. Окуу акылары, шаардагы университеттерде жашоо чыгымдары жана иштебей калуу менен байланышкан кирешенин жоготуусу – мунун баары аз камсыз болгон жана айыл жериндеги үй-бүлөлөргө өзгөчө оорчулук жаратат. Кыргызстанда муктаждыкка негизделген айрым стипендиялар бар болгону менен, алар жетишсиз. Көптөгөн жакыр үй-бүлөлөрдөн чыккан студенттер жогорку окуу жайына тапшырышпайт же окуусун акча тартыштыгынан улам токтотуп коюшат.

Жогорку билим алууга жеткиликтүүлүктөгү шаар менен айылдын айырмасы да маанилүү. Эң мыкты университеттер жана программалар Бишкек (республика борбору) жана Ош шаарларында жайгашкан. Өткөн жыйырма жыл ичинде өкмөт географиялык жеткиликтүүлүктү жогорулатуу максатында ар бир аймакта мамлекеттик университеттерди негиздеген (мисалы, Нарын мамлекеттик университети, Талас мамлекеттик университети) files.eric.ed.gov. Бирок айылдык жаштар жогорку билим берүү системасында дагы эле жетишсиз деңгээлде катышат. Алар, адатта, башталгыч жана орто билим берүүдө алсызыраак билим алышат (бул шаардык жана айылдык мектептердин камсыздалышы жана жетишкендиктериндеги чоң ажырым менен далилденет) borgenproject.org, жана бул университетке тапшырууда атаандаштык жөндөмүн төмөндөтөт. Улуттук кабыл алуу экзамени (ЖРТ) мүмкүнчүлүктөрдү тендештирүүдө жарым-жартылай ролду ойногону менен, айылдык жаштар кабыл алуу тууралуу маалыматтан куржалак болушу, даярдык курстарына же насаатчылыкка жеткиликтүүлүктөн ажыроосу мүмкүн. Сапаттуу изилдөөлөр айылдык студенттер билимдеги боштуктар, маалымат жана колдоонун жетишсиздиги, шаарга көчүп баруу жана үй-бүлөдөн алыста жашоо сыяктуу олуттуу жеке курмандыктарды талап кылган тоскоолдуктарга туш болушарын аныктаган scholarworks.waldenu.edu. Бул көйгөйлөрдү чечүү университетке тапшыруудан алда канча мурда башталышы керек. Айрым демилгелер, мисалы “Онлайн-абитуриент” системасы жана жакында киргизилген эки жылдык кабыл алуу циклдери, тапшыруу процесси ачык жана ыңгайлуу болушуна өбөлгө түздү erasmusplus.kg. Бирок айылдык талапкерлер үчүн кошумча колдоо (дайардык курстары, кесиптик багыт берүү, жол чыгымдарына гранттар) бул ажырымды андан ары кыскартмак.

Funded by
the European Union

Гендердик теңдикке келгенде, Кыргызстан дээрлик толук паритетке жетишкен – жада калса аялдар жогорку окуу жайга эркектерге караганда көп тапшырат: жогорку билимдеги аялдардын катышуусу 1,17ге жакын fred.stlouisfed.org. Аялдар педагогика, медицина жана социалдык илимдерде кеңири чагылдырылган. Бирок айрым тармактарда гендердик диспропорциялар сакталып калууда: аялдар STEM (илим, технология, инженерия жана математика) жана кесиптик-техникалык билим берүүдө азчылыкты түзөт, ал эми айылдык традициялуу коомдордон чыккан эркек жаштар көп учурда билимдин ордуна эмгек миграциясын тандашат. Ошондой эле сапаттуу гендердик маселелер да бар; мисалы, жаш аялдар университеттерде коопсуздук жана кысым, үй-бүлөлүк басым (мисалы, эрте нике), үйдөн алыста окуу үчүн колдоонун жоктугу сыяктуу көйгөйлөргө туш болушу мүмкүн. Улуттук саясат Туруктуу өнүгүү максаттары-4кө ылайык бардыгы үчүн инклюзивдүү жана адилеттүү сапаттуу билимди камсыздоого багытталган жана гендердик теңсиздикти жоюуга умтулат. Практикалык чаралар (мисалы, бала бакчалардын ачылышы, студент кыздар үчүн коопсуз жатаканалар, аялдарды инженерия жана маалыматтык технологиялар тармагына тартуу үчүн стипендиялар) дагы өркүндөтүүнү талап кылган багыттар.

Маргиналдуу топтордун – этностук азчылыктар жана мүмкүнчүлүгү чектелген студенттердин – инклюзиясы дагы бир маанилүү маселе бойдон калууда. Кыргызстан көп улуттуу мамлекет (мисалы, өзбек улуту калктын 14% түзөт жана негизинен түштүк аймактарда жашайт). Көпчүлүк жогорку окуу жайларда окуу кыргыз же орус тилдеринде жүргүзүлөт; өзбек улутунун көпчүлүгү орусча сүйлөгөнү менен, кыргыз тилин жетишсиз билүү же дискриминация коркунучу кээ бир жаштар үчүн тоскоол болушу мүмкүн. Айрым аймактарда англис же өзбек тилдеринде билим берүү программалары киргизилгени менен, бул тажрыйба кеңири тараган эмес. Мүмкүнчүлүгү чектелген студенттер үчүн көптөгөн университеттерде физикалык инфраструктура жана окуу колдоосу жетишсиз бойдон калууда. Инвалид-коляскадагы студенттер үчүн ылайыкташкан кампустар өтө аз, ал эми атайын кызматтар (мисалы, жардамчы технологиялар же ымдоо тилчилери) дээрлик сунушталбайт. Позитивдүү көрүнүш – инклюзивдүү билим берүү концепциясы донордук программалар жана жарандык коомдун активдүүлүгү аркылуу кеңири жайылып, университеттерди инфраструктурасын жана окуу программаларын ылайыкташтырууга түртүп жатат cdn.sida.se.

Ошентип, Кыргызстанда жогорку билимге жеткиликтүүлүк жалпы кеңейгенине карабастан, ал тең эмес. Жокчулук, жайгашкан жери жана башка факторлор мүмкүнчүлүктөрдүн тең эместигине алып келет. Бул узак мөөнөттүү кесепеттерди жаратат: айылдык жана аз камсыз болгон жаштардын билим берүү системасына аз катышуусу социалдык теңсиздикти бекемдеп, өлкөнүн адамдык потенциалынын өнүгүшүн чектейт. Ошондуктан саясаттын негизги максаты – жогорку билим алып жаткандардын санын көбөйтүп эле тим болбостон, теңдиктеги ажырымдарды жоюу болушу зарыл – башкача айтканда, жаштар кайсы катмардан чыкпасын, таланттуу талапкерлер жогорку окуу жайга өтүп, аны ийгиликтүү аяктай алышы керек.

Акыркы реформалар жана жетишкендиктер

Акыркы он жыл ичинде Кыргызстан өкмөтү эл аралык өнөктөштөрдүн колдоосу менен жогорку билим берүү тармагындагы негизги көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган бир катар реформаларды ишке ашырды. Бул реформалар структуралык өзгөртүүлөрдү, сапатты жогорулатууну жана системаны эл аралык стандарттарга шайкеш келтирүүнү камтыйт.

Funded by
the European Union

Жогорку билим берүү секторун модернизациялоо аракеттери тездеди. Өкмөттүн “Университет 4.0” стратегиясы жана президенттик жарлыктар менен 12 алдыңкы университетке өзгөчө автономия берилди. Бул атаандаштыкка жөндөмдүү жана инновациялык окуу жайларды түзүүгө багытталган маанилүү кадам болуп саналат. Бул университеттер азыр башкарууда, эл аралык кызматташууда жана окуу программаларын иштеп чыгууда көбүрөөк ыйгарым укуктарга ээ. Кыргыз мамлекеттик техникалык университети жана Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы Азиядагы эң мыкты 400 университеттин катарына кирди, ал эми Ош мамлекеттик университети Евразиядагы алдыңкы ЖОЖ катары таанылды.

Стратегиялык демилгелердин арбындыгы Кыргызстан жогорку билим берүү системасын заманбап жана дүйнөлүк мейкиндикке интеграцияланган кылууга умтулуп жатканын көрсөтөт. Дүйнөлүк университеттер менен өнөктөштүктүн кеңейиши, заманбап илимий-изилдөө борборлорунун (мисалы, жасалма интеллект лабораториялары, робототехника борборлору) түзүлүшү жана 2024-жылы кабыл алынган Технопарктер жөнүндө мыйзам сыяктуу мыйзамдык реформалар университеттерге негизделген инновациялык экосистеманын өнүгүшүнө өбөлгө болууда. Дүйнөлүк банк тарабынан каржыланган “Жогорку билимдеги сапат жана инновация” аттуу 25 миллион долларлык долбоор, улуттук деңгээлдеги студенттик стартаптарга жана мыктылык борборлоруна салынган инвестициялар менен бирге, илимий потенциалды жана практикалык билим берүүнү жогорулатууга багытталган.

Болон процессине шайкештештирүү: 2011-жылдан бери Кыргызстан расмий түрдө эки баскычтуу дараже системасына (бакалавр, магистр, ошондой эле PhD) өтүп, өлкө боюнча кредиттик система киргизилген files.eric.ed.gov/files.eric.ed.gov. Бул реформа мурунку советтик “адис” деген беш жылдык системаны (айрым тармактарды эсепке албаганда) алмаштырып, Европанын жогорку билим системасы менен шайкеш келтирүүнү жеңилдетти. Кыргызстан Европа өлкөсү болбогону менен, Болон процессинин негизги принциптерин (степеньдер, ECTS кредиттери, дипломго кошумча тиркемелер) өз ыктыяры менен колдонууда. 2020-жылы 9 деңгээлден турган Улуттук квалификациялар алкагы (УКА) бекитилип, квалификацияларды кесиптик стандарттар менен айкалыштырууга негиз түзүлдү erasmusplus.kg. Бул кадамдар кыргыз дипломдорунун эл аралык деңгээлде таанылышына жана студенттердин мобилдүүлүгүнө өбөлгө болду. Мисалы, азыр көптөгөн университеттер англис тилинде диплом тиркемелерин берүүдө. Учурдагы чакырык — УКА жана жаңы стандарттар формалдуулук бойдон калбастан, окуу программалары менен окутууну чындап жаңылоодо колдонулушу керек.

Сапатты камсыз кылуу жана аккредитация: 2016-жылы Кыргызстан көз карандысыз аккредитация боюнча пилоттук долбоор өткөрүп, 2019-жылы аккредитацияны көз карандысыз агенттиктер аркылуу жүргүзүүнү милдеттүү кылган мыйзам кабыл алынган. Бул мурдагы мамлекеттик аттестациянын ордуна келген files.eric.ed.gov/files.eric.ed.gov. Улуттук деңгээлде бир нече аккредитациялык агенттиктер (мамлекеттик жана аймактык, мисалы IAAR – Аккредитация жана рейтинг боюнча көз карандысыз агенттик) катталган жана алар ЖОЖдорду жана программаларды белгиленген критерийлер боюнча баалашат. Мекемелерди лицензиялоо (иштөөгө уруксат берүү) эми сапатты баалоодон (аккредитация) өзүнчө жүргүзүлөт erasmusplus.kg. Бул университеттерди үзгүлтүксүз тышкы баалоодон өткөрүүгө алып келди. Сапаты төмөн мекемелерди кыскартуу багытында чаралар көрүлдү: мисалы, лицензия алуу талаптары күчөтүлүп, акыркы жылдары бир нече чакан жеке институттар жабылды. Ошондой эле, Билим берүү министрлиги университеттерди бириктирүү же макамын өзгөртүү аркылуу консолидация саясатын жарыялады.

Funded by
the European Union

ejournals.bc.edu. Сапатты мындан ары жогорулатуу максатында жыл сайын ички рейтингдер киргизилип, алдыңкы университеттер эл аралык рейтингдерге катышууга даярдалып жатат erasmusplus.kg. Бул натыйжалуулук көрсөткүчтөрүн орнотуу менен атаандаштыкты түзүүдө. Бирок, сапатты камсыз кылуу агенттиктери эл аралык стандарттарга (мисалы ESG – Европалык сапат стандарттары жана сунуштар) жооп берүүсүн камсыз кылуу үчүн туруктуу колдоого муктаж экени белгиленет. 2021–2040-жылдарга карата билим берүүнү өнүктүрүү программасы агенттиктердин ишин күчөтүлгөн мониторинг аркылуу жакшыртууну көздөйт erasmusplus.kg.

Окуу программалары жана педагогикалык реформалар: 2022-жылы Билим берүү жана илим министрлиги ЖОЖдор үчүн мамлекеттик билим берүү стандарттарын жаңылап, университеттерге программаларды иштеп чыгууда чоң эркиндик берди (окуунун 90% университет тарабынан аныкталат) erasmusplus.kg. Милдеттүү бөлүк (10%) улуттук биримдикти камсыз кылат (мисалы, тил жана тарых курстары), бирок мындай ыкма ЖОЖдорго инновациялык программаларды түзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Айрым багыттарда, мисалы педагогикалык билим берүүдө, заманбап педагогикалык ыкмалар жана компетенттүүлүккө негизделген мамиле камтылган эксперименталдык программалар сыноодон өтүп жатат erasmusplus.kg. Эмгек рыногунун муктаждыктарына шайкеш билим берүү максатында, бюджеттик орундарды бөлүштүрүү механизми иштелип чыккан жана ал кадрларга болгон муктаждыктын болжолуна негизделет erasmusplus.kg. Мындан сырткары, университеттер тармак өкүлдөрүн программа түзүүгө тартууда жана практикага багытталган окутууну кеңейтүүдө. Донорлордун колдоосу менен негизги университеттерде педагогикалык чеберчилик борборлору түзүлүп, окутуучуларды студентке багытталган окутуу ыкмаларына жана технологияларды колдонууга үйрөтүүдө. Пандемия маалында алынган аралыктан окутуу тажрыйбасы 2020-жылы Билим берүү жөнүндө мыйзамга өзгөртүү киргизүү аркылуу расмий түрдө аралыктан билим берүүнү күндүзгү окутууга теңөө чечимине алып келди education-profiles.org. Азыр бир нече университет онлайн курстарды же аралаш программаларды сунуштап, алыскы аймактардагы студенттер үчүн жеткиликтүүлүктү кеңейтүүдө.

Илимий изилдөөлөр жана инновациялар: Илимий макалалардын аз санына көңүл буруу менен, өкмөт беш алдыңкы университетке “инновациялык илимий борборлор” макамын берип, НИОКР ишмердигинде кеңири автономия сунуш кылды erasmusplus.kg. Бул университеттер (мүмкүн, КУУ, КМТУ ж.б.) кошумча каржылоо жана кадрларды ийкемдүү тартуу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Президенттик “Эл Үмүтү” программасы аркылуу мыкты студенттер жана жаш изилдөөчүлөр чет өлкөгө окууга жөнөтүлөт, бирок кайтып келип өлкөгө салым кошуу шарты менен erasmusplus.kg. Мындан тышкары, жогоруда айтылган Дүйнөлүк банктын “Сапат жана инновация” долбоору (2024-жылы бекитилген) жогорку билимдеги илимий сапатты жана актуалдуулукту жогорулатууга 25 млн доллар бөлөт worldbank.org. Бул Фонд академиялык инновацияларды каржылап, мамлекеттик жана жеке университеттерге илимий долбоорлорго, өзгөчө климаттык өзгөрүүлөр жана жашыл технологиялар боюнча, гранттар берет worldbank.org. Бул илимге негизделген байланыштарды, натыйжаларды коммерциялаштырууну жана аспирантуранын сапатын жакшыртат деп күтүлүүдө. Erasmus+ программасы аркылуу да, 2015–2020-жылдары Кыргызстандын университеттери окуу программаларын жана башкарууну модернизациялоо боюнча ондогон долбоорлорду ишке ашырып, жүздөгөн студенттер жана окутуучулар Европада стажировкалардан өтүп, жаңы идеяларды алып кайтышты erasmusplus.kg.

Funded by
the European Union

Башкаруу жана коррупцияга каршы чаралар: Көп баскычтуу автоматташтырылган “Онлайн-абитуриент” кабыл алуу системасы киргизилип, документ тапшыруу жана орун бөлүштүрүү толугу менен онлайн форматка өткөрүлдү erasmusplus.kg. Бул тесттин жыйынтыктарына жана талапкердин артыкчылыктарына негизделген электрондук иштеп чыгуу аркылуу паракорлук жана тааныш-билиштик коркунучтарын азайтты. Кабыл алуу азыр жылына эки жолу жүргүзүлөт жана пандемия учурунда да онлайн иштеди erasmusplus.kg. Ошондой эле, мугалимдерди жана студенттерди окууга тиешеси жок иштерге мажбурлоого (мисалы, айыл чарба жумуштары) тыюу салган жоболор бекитилди erasmusplus.kg. Академиялык адилеттүүлүккө көңүл бурулуп, антиплагиат саясаты жана ар-намыс кодекси иштелип чыкты; бул жаатта USAID жана Сорос фонду окутуу жана саясат иштеп чыгууда көмөктөшүүдө. 2019-жылдагы Билим берүү жөнүндө мыйзамга түзөтүү УКА жана сапатты камсыз кылуу системасын бекемдесе, 2023-жылдын августундагы өзгөртүүлөр академиялык автономияны күчөттү erasmusplus.kg. Бирок коррупцияга каршы саясатты аткаруу (мисалы, сынактарда парага нөл толеранттуулук) – бул туруктуу күрөш, ал үчүн эрежелерден тышкары, маданий өзгөрүүлөр талап кылынат.

Кыргызстандын акыркы реформалары жогорку билим берүүнү сапатка багытталган, эл аралык стандарттарга шайкеш жана инклюзивдүү кылууга багытталган. Кыргыз университеттеринин дүйнөлүк рейтингдерге алгачкы ирет кириши (2025-жылы) 24.kg, эл аралык кызматташуунун өсүшү жана администрациялык процесстердин санариптешүүсү – бул оң өзгөрүүлөрдүн белгиси. Ошентсе да, бул реформаларды толук институционалдаштыруу жана алардын студенттердин билимин жакшыртуудагы чыныгы таасирин андоо боюнча дагы көп иштерди аткаруу керек.

Саясаттык натыйжалар жана сунуштар

Кыргыз Республикасынын жогорку билим берүү системасында аныкталган көйгөйлөр терең тамырлары бар, бирок акыркы жетишкендиктер багытталган реформалар натыйжа берип жатканын көрсөтүүдө. Бул негизинде мамлекеттик органдарга, ошондой эле Европа Биримдигине жана эл аралык донорлорго төмөнкүдөй сунуштар иштелип чыгууда:

1. Жогорку билим берүү үчүн бирдиктүү стратегиялык алкактын түзүлүшү

2030-жылга чейин жогорку билим берүүнү өнүктүрүү боюнча улуттук стратегияны түзүү: аныкталган приоритеттер, сан жана сапат боюнча көрсөткүчтөр, иш-чаралар планы жана мониторинг механизмдери менен.

Бул стратегияны санариптештирүү, адамдык капиталды өнүктүрүү, илим, инновациялар жана туруктуу өнүгүү (туруктуу өнүгүү максаттары, климат) программалары менен шайкеш келтирүү.

2. Институционалдык башкарууну жана ведомстволор аралык координацияны күчөтүү

Агартуу министрлиги менен Жогорку билим берүү, илим жана инновациялар министрлигинин ортосунда ведомстволор аралык координация механизмдерин киргизүү.

Функциялардын кайталануусун жоюу жана бюджеттик пландоо, отчеттуулукту интеграциялоо үчүн ыйгарым укуктарды кайра бөлүштүрүү.

**Funded by
the European Union**

Академиялык жетишкендикти, бүтүрүүчүлөрдүн жумушка орношушун жана окутуунун сапатын мониторингдеген бирдиктүү билим берүү башкаруу (EMIS) системасын ишке киргизүү.

3. Каржылоонун туруктуулугун жана натыйжалуулугун жогорулатуу

ЖО системасына мамлекеттик инвестицияларды көбөйтүү жана бир студентке каржылоо нормативин киргизүү.

Аралаш каржылоо моделин киргизүү, анын ичинен:

- Аз камсыз болгон топторго гранттар жана стипендиялар;
- Натыйжага (сапат көрсөткүчтөрү, бүтүрүүчүлөрдүн жумушка орношушу, илимий натыйжалар) негизделген каржылоо;
- Инновациялык программаларды жана жеке сектор менен өнөктөштүктү өнүктүргөн ЖОЖдорго кошумча каржылоо.

Сатып алууларда ачыктыкты камсыз кылуу жана университеттердин бюджеттери боюнча көз карандысыз аудит жүргүзүү.

4. Сапатты камсыз кылуу жана билим мазмунун модернизациялоо

Улуттук квалификациялар алкагын (УКА) жүзөгө ашыруу жана аны окуу программаларына, аккредитацияга интеграциялоо.

Бардык адистиктер боюнча мамлекеттик билим берүү стандарттарын жаңыртуу: компетенттүүлүк, санариптик көндүмдөр, тармактар аралык интеграция.

Окуу программаларын иштеп чыгууда иш берүүчүлөрдү жана бүтүрүүчүлөрдү тартуу.

Педагогикалык модернизация: чеберчилик борборлорун түзүү; окуу-тарбия процессиндеги окутуучулар билим деңгээлин сертификациялоо; англис жана башка эл аралык тилдерде окутууну өнүктүрүү.

5. Илимий потенциалды жана инновациялык экосистеманы өнүктүрүү

Орто мөөнөттө илимге мамлекеттик каржылоо ИДПнын жок дегенде 0,3 % көлөмүнө жетүү.

Университеттерде приоритеттүү багыттар боюнча илимий борборлорду түзүү: климат, энергетика, ИТ, агро-инновациялар.

Академиялык инновациялар фонду аркылуу илимий гранттарды улантуу, өзгөчө жаш илимпоздорго, гендердик теңдикке жана регионалдык-экономикалык муктаждыктарга багытталган колдонмо изилдөөлөргө.

Эл аралык илимий программаларга (Erasmus+, Horizon Europe ж.б.) катышууну улантуу.

6. Теңсиздикти жоюу жана мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү

Funded by
the European Union

Айыл аймактардан, аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдөн, этникалык азчылыктардан жана майыптыгы бар адамдардан келген студенттер үчүн квота же артыкчылыктуу каржылоо түзүү.

Аралыктан жана аралаш формада билим берүүнү жайылтуу, санариптик куралдар жана контентке жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу.

Аз даярдыгы бар мектептен келген талапкерлер үчүн бридж-курстар жана ментордук программаларды уюштуруу.

Майыптыгы бар студенттер үчүн кампустарды, окуу материалдарын жана кызматтарды физикалык жактан жеткиликтүү кылуу.

7. Коррупцияга каршы күрөш жана академиялык адилеттүүлүктү бекемдөө

Онлайн кабыл алуу, электрондук баалоолор, экзаменге видеокөзөмөл сыяктуу санариптик ыкмаларды колдонуу.

Университеттерде жүрүм-турум кодекси, тартиптик комитеттер жана купуя арыз жолдорун түзүү.

Студенттер жана окутуучулар арасында академиялык адилеттүүлүк маданиятын калыптандыруу боюнча маалыматтык кампанияларды жүргүзүү.

Бул сунуштарды ишке ашыруу үчүн өкмөттүн, университеттердин жана эл аралык өнөктөштөрдүн координацияланган иш-аракети зарыл. Мисалы, Европа Биримдиги Борбордук Азиядагы билим берүү тармагындагы демилгелери аркылуу сапатты камсыз кылуу, каржылоо жана инклюзивдүү билим берүү системаларын реформалоого техникалык жардам көрсөтө алат. Бул жардам Дүйнөлүк банк жана Азия өнүктүрүү банкы (АӨБ) тарабынан берилген инвестицияларды толуктап турат. Билим берүү, финансы жана эмгек министрликтери тыгыз кызматташып, жогорку билим берүүнүн натыйжаларын улуттук өнүгүү приоритеттери менен шайкеш келтириши керек (мисалы, бүтүрүүчүлөрдү Санариптик трансформация стратегиясын ишке ашыруу же регионалдык экономикалык кластерлер менен байланыштыруу). Реформаларды ишке ашырууга студенттер, иш берүүчүлөр жана окутуучулар активдүү тартылышы абдан маанилүү - бул максатта үзгүлтүксүз сурамжылоолор жана консультациялык форумдар өткөрүлүп турушу керек.

Төмөнкү таблицада негизги көйгөйлөр, алардын себептери жана аларды жоюу боюнча мүмкүн болгон чаралар жогорку деңгээлдеги жол картасы катары келтирилген:

Көйгөйлөрдүн багыты	Негизги себептер (мисалдар)	Мүмкүн болгон кийлигишүү чаралары (мисалдар)
Башкаруудагы системалык көйгөйлөр	- Фрагменттелген башкаруу (бир нече министрлик)	- Билим берүү жана илим министрлигинин (БИМ) алдында жөнгө салуучу функцияларды консолидациялоо, сапат стандарттарын так аныктоо - Университеттерге жыйынтыкка

Funded by
the European Union

Көйгөйлөрдүн багыты	Негизги себептер (мисалдар)	Мүмкүн болгон кийлигишүү чаралары (мисалдар)
	- Университеттердин тарыхый түрдө чектелген автономиясы - Маалыматтык системалардын жана жоопкерчилик механизмдеринин алсыздыгы - Кабыл алуу жана экзамендердеги коррупция	негизделген макулдашуулардын негизинде автономия берүү - Билим берүү башкаруу маалыматтык системасын (EMIS) өнүктүрүү жана көрсөткүчтөрдү ачык жарыялоо - Коррупцияга каршы онлайн экзамендерди, электрондук кабыл алууну киргизүү erasmusplus.kg files.eric.ed.gov
Каржылык чектөөлөр	- Бир студентке мамлекеттик каржылоонун төмөн деңгээли, мектептик билимге артыкчылык - Окуу акысына жана үй-бүлөлүк каражаттарга көз карандылык (стипендиялар чектелген) - ЖОЖдордо бюджеттин натыйжасыз колдонулушу (катуу жана кымбат бөлүштүрүү) - Окутуучулардын аз айлыгы → кош жумуш, кадрлардын кетиши	- Жогорку билимге мамлекеттик каржылоону көбөйтүү (ИДПнын белгилүү пайызын бөлүү) - Азык-түлүккө муктаж студенттер үчүн стипендиялар жана билим берүү насыяларын киргизүү - Натыйжага же формулага негизделген каржылоо моделин ишке ашыруу - Университеттерге финансы боюнча көбүрөөк эркиндик берүү (киреше сактоо, айлык коюу) жана отчеттуулукту камсыз кылуу documents1.worldbank.org eeas.europa.eu

Funded by
the European Union

Көйгөйлөрдүн багыты	Негизги себептер (мисалдар)	Мүмкүн болгон кийлигишүү чаралары (мисалдар)
Сапат жана актуалдуулук көйгөйлөрү	- Эскирген окуу пландары жана окутуу методдору (совет мезгилинен калган) erasmusplus.kg - Окутуучулардын квалификациясынын төмөн деңгээли; машыгуу жана стимулдардын жетишсиздиги - Илимий изилдөөлөр дээрлик жок (ИДПнын 0,08% гана илимге) erasmusplus.kg - Билим берүү менен эмгек рыногунун байланышы алсыз (көндүмдөр шайкеш эмес)	- Окуу пландарын НРКга ылайык, иш берүүчүлөрдүн катышуусу менен үзгүлтүксүз жаңыртуу erasmusplus.kg - Окутуучулардын потенциалын өнүктүрүүгө инвестиция (педагогикалык курстар, аспирантура) - Изилдөөлөрдү конкурс аркылуу каржылоо; компетенция борборлорун түзүү - Түз эмес программаларды жабуу жана рыноктун муктаждыктарына негизделген пландоо жүргүзүү documents1.worldbank.org;
Теңсиздик жана жеткиликтүүлүк көйгөйлөрү	- Окуу жана жашоо чыгымдары айылдык жана жакыр үй-бүлөлөрдөн чыккан студенттерге тоскоол болот - Шаар менен айылдын орто билим деңгээлиндеги ажырым ЖОЖго даярдыктын төмөн болушуна алып келет - Университеттердин көпчүлүгү шаарларда жайгашкан (географиялык тоскоол)	- Айылдык жана жакыр үй-бүлөлөрдөн чыккан студенттер үчүн квота жана максаттуу каржылоону көбөйтүү - Алсыз мектеп бүтүрүүчүлөрү үчүн даярдоо программаларын жана менторлукту өнүктүрүү - Алыскы аймактарга жетүү үчүн дистанттык жана аралаш окутууну кеңейтүү education-profiles.org - Инклюзивдик саясатты ишке ашыруу (жеткиликтүү кампустар, көп тилдүү колдоо) жана саясатты тууралоо үчүн регион/гендердик кирешелерди көзөмөлдөө

Funded by
the European Union

Көйгөйлөрдүн багыты	Негизги себептер (мисалдар)	Мүмкүн болгон кийлигишүү чаралары (мисалдар)
	- Айрым топтордун жетишсиз өкүлчүлүгү (этникалык азчылыктар, майыптар)	ашыруу (жеткиликтүү кампустар, көп тилдүү колдоо) жана саясатты тууралоо үчүн регион/гендердик кирешелерди көзөмөлдөө unesap.orgunesap.org

Жыйынтык

Кыргыз Республикасынын жогорку билим берүү системасы трансформациянын өтө маанилүү этабында турат. Акыркы жыйырма жыл ичинде өлкө борборлоштурулган, эмгек күчүн кайталоого багытталган советтик моделден, көбүрөөк ийкемдүү, ачык жана базар экономикасына ылайыкташкан системага өтүү боюнча олуттуу кадамдарды жасады. Ошого карабастан, жетишилген ийгиликтерге - жеткиликтүүлүктүн кеңейиши, Болон процесси менен шайкештикке жетүү, көз карандысыз аккредитацияны киргизүү жана санариптик шаймандарды колдонууга карабай - жогорку билим берүү системасы терең жана системалуу көйгөйлөргө туш болууда.

Мекемелер арасындагы координациянын жетишсиздиги, башкаруунун бөлөк-бөлөк болушу, каржылоонун өнөкөт жетишсиздиги, эскирген окуу программалары жана эмгек рыногу менен байланышынын алсыздыгы - жогорку билим берүүнүн туруктуу өнүгүүнүн толук кыймылдаткычы болушуна тоскоолдук жаратууда. Адиеттүүлүк жана жеткиликтүүлүк маселелери өзгөчө курч турат: айыл жергесиндеги жана аярлуу катмардагы жаштар жогорку окуу жайларда дагы эле жетишсиз деңгээлде өкүлчүлүккө ээ, ал эми илимий изилдөөлөрдү жана академиялык издөө иштерин жүргүзүү мүмкүнчүлүктөрү өтө эле чектелүү бойдон калууда.

Европа Биримдиги, Дүйнөлүк банк жана башка донорлор сыяктуу эл аралык өнөктөштөр реформаларга көмөк көрсөтүү үчүн баалуу ресурстарды, эксперттик колдоону жана шаймандарды сунуштап жатышат. Бирок туруктуу натыйжага жетүү - бул саясий эрке, системалуу мамилеге жана негизги кызыкдар тараптардын (министрликтер, университеттер, окутуучулар, студенттер жана иш берүүчүлөр) активдүү катышуусуна түздөн-түз көз каранды.

Булактар: Бул анализди даярдоодо учурдагы саясаттык документтер, эл аралык баалоолор жана долбоорлор боюнча отчеттор, анын ичинде Erasmus+ программасы боюнча маалыматтар (erasmusplus.kg), Дүйнөлүк банк жана Азия өнүктүрүү банкынын изилдөөлөрү (documents1.worldbank.org), ошондой эле ЮНЕСКО/ЭСКАТО тарабынан берилген билим берүү жыйынтыктары боюнча маалыматтар (unesap.org) колдонулган.